

המלחמה

היפק עם משפחתו התפנו כעבור יום לשגרירות שווייץ ואחר כך עם כל יתר האזרחים שווייצרים עברו לחו"ל. אולם נעלם כעבור יום, ושמענו עליו רק שהתגייס להגנה אזרחית הפולנית, ומאוחר יותר שעבר לצבא פולני שהתארגן באנגליה. במשך הזמן התגייס לחיל האוויר הבריטי והגיע לדרגת אדמירל או משהו דומה.

במשך כשבוע עקבנו אחרי קרבות אוויריים מעל העיר. מטוסי קרב בעלי מדחף היו איטיים יחסית ואפשר היה לעקוב אחרי האווירובטיקה - הריקודים המוזרים בין המטוסים הפולניים והגרמניים. הגרמנים עדיין לא תקפו את העיר עצמה אלא רק ניסו להפציץ את המתקנים של הצבא הפולני.

תוך שבוע בערך הגיעו הגרמנים לפאתי ווארשה ושמו עליה מצור. הארטיילריה הגרמנית התמקמה במרחק קטן מהעיר והפגיזה אותה במשך היום במתחים של כחצי השעה מדי שעתיים או שלוש. בהפסקות עברו המטוסים הגרמנים וזרקו פצצות נפץ ותבערה. ההגנה האזרחית הציבה משמרות מיוחדות על גגות הבתים, אשר ניסו, ללא הצלחה מרובה, לכסות בחול את פצצות התבערה, וכך למנוע דליקות. בלילה פסקו ההפגזות ורק המטוסים הגרמניים, שיצאו משדה התעופה של ווארשה, הפציצו את בתי העיר.

באחד הימים הראשונים של ההפצצות פגע גם פגז אחד בקומה עליונה של ביתנו. היינו אז כולנו בדירת שכנים בקומת הקרקע ולא נפגענו, וגם לבית לא קרה הרבה, ורק חור גדול נפער בקומה החמישית, אבל בהלה הייתה גדולה. למחרת עברנו לדירה בבית בו שכנו משרדי החברה של אבא. אלינו הצטרפו גם הדודים אולק וטוניה. הצבא הפולני ניסה להתבצר היטב בגבולות העיר. יום אחד הגיעו לביתנו שני קצינים וגייסו את הגברים לבניית

כשפרצה המלחמה הייתי בן שש-עשרה וחצי. נער מגודל אך די מפונק ולא מוכן לתלאות המלחמה.

חופשת קיץ 1939 החלה כבר באווירה של מתח בינלאומי, במיוחד בין פולין לגרמניה. היינו אז שוב באותה עיירת קיט קונסטנצין, ליד וארשה. אבא בא רק לבלות סופי השבוע איתנו - כי לא יכול היה להתפנות מעבודה לזמן ארוך יותר.

המתיחות גברה מיום ליום עד שבסוף אוגוסט 1939 הוכרז בפולין גיוס כללי.

כאשר ב-1 בספטמבר 1939 פרצו הגרמנים את הגבול המערבי של פולין היינו עם אמא עדיין בקונסטנצין. ממילא הלימודים שלי אמורים היו להתחיל רק ב-3 בספטמבר, אבל גם כך איש לא חשב על הלימודים. חזרנו מיד הביתה לווארשה.

אבא התמנה לאחראי על ההגנה האזרחית ברחוב כולו, ודאג להאפלה בערבים, ולהדבקת ניר דבק בחלונות, שאמור היה למנוע שבר בהתפוצצויות האפשריות. על עבודה במשרדו לא יכול כבר היה לחשוב כלל.

למחרת בואנו לווארשה הגיעו אלינו גם הקרובים שלנו מצ'נסטוכוב, הדוד היפק עם אישתו ושתי בנותיו. הם היו בעלי אזרחות שווייצרית, כי היפק למד בזמנו בשווייץ ושם גם הכיר את אישתו, הדודה זוסיה. איתם הגיע גם קרוב - אולק מייסנר, בחור בערך בגילי, שלא הכרתי אותו קודם.

חפירות. גם אני צורפתי לקבוצה. הלכנו ברגל בכוון פרברי העיר, קבוצה של כשלושים אנשים בגילים שונים. ככל התרחקנו ממרכז העיר התגבר רעש הקרבות, והדבר גרם לתחושה מאוד לא נוחה, אם להשתמש בלשון המעטה. תחילה הלכתי בין ראשוני הקבוצה, אך כשהבטתי אחורנית קיבלתי רושם שהקבוצה התדלדלה במקצת. הקצין הלך לפנינו, ולא ראה מה שנעשה מאחוריו. ראיתי שתוך כדי ההליכה אנשים בודדים זזים הצידה ונעלמים בשערי הבתים הסמוכים. לאט לאט עברתי גם אני לסוף הקבוצה ועשיתי כמוהם, נכנסתי לשער בית הסמוך, וכאשר עברו אחרוני הקבוצה, שבינתיים הצטמצמה לעשרה אנשים, חזרתי על עקבותיי ושבתי הביתה. כך הסתיימה השתתפותי הפעילה במלחמה.

מפקדת העיר השתדלה להעסיק את התושבים, ולהחזיר אותם לחיים פחות או יותר רגילים, למרות המצור וההפגזות. הדוד אולק, שהיה עורך-דין, התבקש לעזור בחידוש פעולות של בתי המלאכה באזור מגורינו הזמניים. יום אחד ביקש ממני לברר בעניין זה דבר מה בתחנת המשטרה, מרחק כקילומטר מדירתנו. בשעה שיצאתי מהבית העיר שקטה, אבל כשהגעתי לתחנה התחילה הפגזה כבדה. השוטרים הסבירו לי מאיזה כוון יורים, ובאיזה צד רחוב בטוח יותר ללכת תוך ההפגזה. התחלתי ללכת בשקט, אך כשפתאום נפל פגז כמאה מטר מאחורי, נבהלתי ופתחתי בריצה. כך עברתי כמה רחובות אך בצומת אחת ראיתי חנות, שלידה משתרע תור ארוך של אנשים הממתינים ללחם, עומדים בשקט למרות רעש ההפצצות. משום מה למראה האנשים

העומדים כך בשקט נמוג הפחד, או אולי התחלתי להתבייש בפחד שלי. עצרתי את ריצתי ושוב התחלתי ללכת בשקט. כשנכנסתי לדירה ראיתי את כל המשפחה יושבת במתח גדול סביב השולחן, כאילו אמרו "הנה שלחנו ילד לסכנה זו". באותו רגע פרצתי בצחוק גדול - כך התפרץ כל המתח בו הייתי.

בסך הכל לא הסתובבתי הרבה בעיר. זכור לי רק שברחובות היו מתים רבים מההפצצות ושקברו אותם, זמנית, בכל מקום בו ניתן היה למצוא אדמה לא מרוצפת - גנים ציבוריים ואף בפיסות הקרקע שמסביב העצים שבשדרות. כן זכורה לי תמונה של סוס הרוג באחד הרחובות, ושני אנשים שמורידים את חלקי בשרו בסכינים גדולים. בכלל, את בשר סוס אכלנו מאוחר יותר די הרבה. הוריי, כשהיו במתח, הגיבו בצורות שונות. אבא פשוט ישן - גם הפצצות שנפלו קרוב לביתנו לא יכלו להעיר אותו. אמא - אכלה, פעם תוך הפגזה כבדה חיסלה קילו דובדבנים - עם גרעינים, בלי להרגיש בכך.

הפצצות וההפגזות הלכו ורבו. עד היום אני יכול לשחזר בדמיוני את רעש פצצת האוויר הנופלת קרוב, כעין שריקה רועדת, ההולכת ומשנה את הצליל שלה, ונמשכת יחסית הרבה זמן. בסביבה שלנו נראו אי-אלה בתים הרוסים. פצצת אויר הורסת בית בצורה מוזרה. היא כאילו מגלחת חלק מלמעלה למטה - בית כזה נראה כמו בית בובות פתוח - בחלק שנותר אפשר לראות מיטות מוצעות, תמונות על הקיר, רהיטים.

יום אחרון של מצור, דומני 27 בספטמבר 1939, היה קשה במיוחד. במשך כל היום נמשכו הפצצות והפגזות לסירוגין, כמעט ללא הפסקה. ישבנו במתח רב בדירה.

השכנים מהקומות הגבוהות יותר של אותו הבניין הגיעו לדירתנו ועמדו בחדר כניסה כי לא היו מקומות ישיבה בדירה. היו שם כעשרים איש - פולנים נוצרים כולם. ופתאום מישהו מהם פתח בתפילה למריה הקדושה, ה"ליטאניה", תפילה המפארת את אם האל ומבקשת רחמים. כל העומדים הצטרפו לתפילה זו החוזרת על עצמה שוב ושוב במשך שעות. תפילה זו תוך שריקות של פצצות אוויריות שנפלו מסביב יצרה רושם ממש אפוקליפטי - מפחיד.

עם רדת הערב פסקו ההפצצות והשתרר שקט מוזר. יצאתי מהדירה והצצתי החוצה משער הבית. המראה שבפני היה בלתי נשכח. מול הבית שלנו עמד בית ללא חזית, לאחר שפצצת אוויר פגעה בו וגילחה את הקיר הקדמי. מסביב בערו עשרות בתים, בלהבה המגיעה לעשרות מטרים, ובתוך כל זה התרוצצו-רצו כמה אנשים, שכל אחד החזיק חבילת חפצים ביד אחת, בקבוק מים ביד השניה.

הבית בו היינו ניצל מההפצצות.

למחרת נודע שווארשה נכנעה.

בזמן המצור דירתנו הקבועה ברחוב פוקסל 17 נפרצה ונשדדה. בין החפצים שלנו מצאו השודדים מפיות רקומות בדבר-מה הדומה לצלבי קרס והתלוננו על אבא במשטרה. זה נראה היום מגוחך, אבל לא הם, השודדים, נעצרו, אלא דווקא אבא. הוא נחקר באשמת "ריגול" במשך מספר שעות במשטרה, אבל החקירה נפסקה כאשר לתחנת המשטרה הגיעה ידיעה על כניעת העיר. אבא חזר בשלום לדירתנו הארעית.

במקביל לכיבוש הגרמני גם הצבא האדום, צבא ברית

המועצות, נע מערבה. בווארשה נפוצו שמועות שהם יגיעו עד פאתי העיר ויהודים רבים החליטו ללכת לקראתם, בכדי לברוח מהכיבוש הגרמני. כך עשה הדוד אולק עם משפחתו, וכך גם הדודה סטאכה. הורי התלבטו תחילה האם גם אנו צריכים ללכת בדרכם, אך לבסוף החליטו להישאר בווארשה. יתכן וניסיון הטלטולים והמהפכה אותה עברו ברוסיה בתקופת מלחמת העולם הראשונה, הרתיעו אותם.

כעבור יום או יומיים עברנו שוב דירה. כאן זכרונני מטעה אותי. הבית שלנו ברחוב פוקסל 17 נשאר שלם. הוא נהרס רק בזמן המרד הפולני בשנת 1944. יתכן ומיד עם הכניעה חזרנו לדירה הישנה, השדודה תוך כדי הקרבות. גם אם כך היה, לא נשארו בה זמן רב, ועברנו להתגורר בדירה של מכרים, זוג עורכי דין צעירים. הסיבות לכך אינן נהירות לי כלל. בכל אופן, בדירה הישנה ברחוב פוקסל 17 לא גרנו יותר, ואחרי המלחמה, כאשר חזרתי לווארשה, הבית היה כבר הרוס.

בדירה החדשה גרנו ביתר צמצום. אחותי ואני לננו על מיטות מתקפלות בחדר, שבמשך היום שימש כחדר האוכל. את העסק בו עבד אבא החרימו הגרמנים, והוא לא הורשה יותר לחזור למשרדו. הוא נשאר רוב הזמן בבית, אך מאוחר יותר החל בפעולה ציבורית בהתנדבות ויחד עם קבוצת מכרים הקים את חברת "טופורול".

אינני יודע מה היה מצבנו הכלכלי, לא ברור לי גם מאין היה לנו כסף למחיה, אבל לא זכורות לי גם בעיות כספיות כלשהן. יתכן והמערכת הבנקאית המשיכה לפעול כרגיל, יתכן גם שלאבא היו אמצעים נזילים כלשהם.

בינתיים הופיעו ברחובות חיילים גרמניים. הייתה להם

דוד כחול על הזרוע הימנית. הצו פירט במדויק את רוחב הסרט הלבן (10 סמ') ומידותיו של מגן-דוד המצוייר עליו. תחילה עשינו סרטים כאלה בבית, מניר ודיו, אבל במהרה התפתחה תעשיית סרטים - "לְנִטָּה", כפי שקראו להם באידיש, וניתן היה לקנות אותם בחנויות או אצל הרוכלים ברחובות - מקרטון, מבד ומצלולויד.

ה"לנטה"

האח הבוגר של אבא, הדוד לוֹטְקָה, התנצר עוד זמן רב לפני המלחמה. הוא עשה זאת לא מתוך שכנוע דתי אך, כפי שהסביר לי פעם, עקב הזדהותו עם העם הפולני הדבוק מאוד לדת הקתולית שלו. עם פרסום צו ה"לנטה" נשבע הדוד לוטק שלא יענוד סרט כזה. הוא הפסיק לצאת מהבית ותוך מספר שבועות נפטר ממחלת לב, שממנה סבל זמן רב. הוא נקבר בבית קברות נוצרי של וארשה. אחרי המלחמה איתרתי את קברו ודאגתי להציב שם מצבה. זו המצבה היחידה של משפחתי הקרובה. לדוד לוטק לא היו ילדים ואני הייתי האחיין האהוב שלו.

תכונה מפחידה - הם לא דיברו - הם נבחו! - Komm hier! - Geh weg! - לך מפה! נביחה כזו, במיוחד מאדם המחזיק נשק דרוך ביד, משתקת כל רצון להתגונן. לכן השתדלנו לצאת מה שפחות מהבית.

כבר בראשית הכיבוש הקימו הגרמנים את הועד היהודי, "היודנרט". המינויים האישיים נעשו על ידי השלטונות הגרמניים עצמם. אינני יודע על פי איזה שיקולים או בעצתו של מי. בכל אופן בין חברי הועד הראשונים מונה גם דודי אולק וידיד משפחתנו, פולק הרטגלס. זה האחרון הצליח איכשהו לצאת מווארשה ולעלות ארצה. אולק נעלם עם משפחתו, ורק מאוחר יותר נודע לנו כי עבר לאזור כיבוש של הרוסים, ואחר-כך דרך סין הצליח להגיע לארצות הברית.

הגרמנים השתלטו מהר מאוד על העיר. על מנת לשמור על השקט ולמנוע כל רעיון של התקוממות, המשיכו המטוסים הגרמניים לצלול נמוך מעל העיר, כאילו רוצים שוב להפציץ אותה. המטוסים הגרמניים, ה"שטוקות", היו מצוידים בצופרים חזקים, אותם הפעילו בזמן הצלילה, דבר אשר, לתושבי העיר שעברו מעל שבועיים של מצור והפצצות, גרם לשיתוק של ממש.

וארשה, יחד עם שטחי פולין המזרחיים יותר, נכללה על ידי הגרמנים ביחידה מנהלית מיוחדת, המכונה General Government, שלטון כביכול עצמאי, נפרד מאותם שטחי פולין המערביים אשר סופחו לגרמניה עצמה. לכן גם לא ענדנו טלאי צהוב, כמו היהודים בגרמניה, אלה את "לְנִטָּה". זה החל מתישהו בראשית דצמבר 1939 כאשר התפרסם צו של השלטונות הגרמנים, המורה לכל היהודים לענוד סרט לבן עם מגן

הוא הוריש לי בצוואתו את חלקו בעסק המשפחתי - חברת עמילות, ואת שעון הכיס המוכסף שלו. אינני יודע האם החברה קיימת עדיין, השעון, בכל אופן, נלקח ממני ב-1945 על ידי חייל רוסי - "תמורת השחרור".

בטיול עם הדוד לוטק

את ה"לנטה" ענדתי בהיסוס קל, אבל כשיצאתי לראשונה וגוי אחד ניסה לברר "לאיזה ארגון אני שייך" - קיבלתי יותר אומץ. בפעם הראשונה, כשפגשתי אחד מחברי כיתתי, הרגשתי שהוא דווקא מעוניין להראות את עצמו איתי - כאין הפגנה של דבר מה יוצא דופן, אך בוודאי לא של הזדהות עם יהדותי. אבל התעניינות זו

עברה יחסית מהר, והפולנים האנטישמיים ניצלו את הסימון המיוחד בכדי להטריד יהודים. לכן השתדלתי להסתובב בעיר כמה שפחות.

בינתיים החיילים הגרמנים הסתובבו בעיר ומדי פעם "גייסו" אנשים לעבודות שונות, גברים לסבלות, נשים לנקיון. זה היה פשוט למדי. מכונית צבאית נעמדה ברחוב ומי שעבר הועלה מיד על הרכב. פעם עזרתי כך להעביר רהיטים למשרד חדש ופעם אחרת עבדתי כשלוש שעות בגן ירק. האנשים ברחוב למדו די מהר והזהירו זה את זה - "אל תלך לשם - תופסים!". הגרמנים שינו אז את השיטה ופשוט נכנסו לבית זה או אחר והוציאו לעבודה את כל הגברים שמצאו בדירות.

כל זמן שמדובר היה בעבודה - מילא. אבל היו גם פשיטות אחרות. בוקר אחד נכנסו לדירתנו אנשי ה-ס"ס ולקחו את בעל הדירה בה התגוררנו - עורך דין צעיר. ס"ס היו יחידות צבאיות גרמניות מיוחדות, פלוגות מחץ, אשר עסקו בעיקר בפעולות דיכוי של האוכלוסיה הכבושה. מאוחר יותר נודע שהיתה זו פשיטה על האינטליגנציה היהודית (כנראה גם פולנית) והאנשים נלקחו לפי רשימות מוכנות מראש. למרות מאמצים דרך ועד הקהילה, היידנברט - כל סימן מהנלקחים אבד, ואת בעל הבית שלנו לא ראינו יותר.

למזלנו אבא לא היה בבית כי ייתכן והיו לוקחים גם אותו. אותי שאלו מי אני וכשאמרתי שאני תלמיד - לא התעסקו איתי יותר. בהזדמנות זו הורידו גם תכשיטים מידיים של אמא.

שנת הלימודים שלי - ואני בכיתה אחרונה - שמינית (י"ב) נפתחה באיחור. בנין בית הספר שלנו ניזוק והתחלנו

ללמוד בבית ספר ארעי, במקום כל שהוא בגדה הימנית של הנהר ויסלה, החוצה את וארשה, בשכונת פֶּרְגֶּ. חברי הכיתה, שבחלקם גוייסו במסגרת גדנ"ע עם פריצת הגרמנים לפולין, השתתפו בקרבות של הימים הראשונים, וסיפרו את חוויותיהם. הרבה לימוד כבר לא היה, אבל גם זה נפסק מהר, כי כעבור שבוע או שבועיים הגרמנים אסרו על כל הלימודים. נשארנו כולנו בבית ללא מעש, מלבד אחותי, אשר מצאה תעסוקה במעבדה בקטריוולוגית של רופאה מכרה.

בתקופה זו נהגתי ללכת לספריה ציבורית גדולה ושם חיפשתי ספרי קריאה שונים. לא ניתן היה לקבל אותם בהשאלה הביתה ולכן ישבתי, ביחד עם אנשים אחרים מכל הגילים, ליד שולחן אחד ארוך, כל אחד שקוע בספריו.

עוד לפני שנצטוונו לענוד סרטי יד, אבא החליט שעלי ללמוד מקצוע. הוא הפנה אותי למסגר שעבד פעם עבורו. הייתה זאת, למעשה, ההתנסות הראשונה שלי בעבודה פיזית. עבדתי שם כמה שבועות. הרבה מלאכה לא למדתי, פרט לדבר אחד חשוב - עבודה בידיים. הייתה זו חוויה מוזרה ביותר, כאשר יחד עם עוד שוליה נשלחתי להרכיב רשתות מגן לחלונות חנות באחד הרחובות הראשיים של וארשה. כל הזמן חשבתי מה ארגיש כשיעבור שם מי שמכיר אותי - מורה, חבר כיתה או מי מהמכרים של הוריי. אינני יודע מה היתה ההרגשה הזו - כעין בושא מעורבת בגאווה שאני, "בן טובים" עובד בעבודה פשוטה. אך העבודה הזו נגמרה יחסית מהר, כי המסגריה נסגרה.

בראשית שנת 1940 התחלתי שוב ללמוד. הגרמנים

אסרו אמנם על כל לימודי בתי הספר, אבל מערכת החינוך הפולנית התארגנה במחתרת. הוקמו בתי ספר מחתרתיים המפוזרים בקבוצות קטנות בכל העיר, הייתה גם אוניברסיטה מחתרתית. ביחד עם עוד שני בנים בגילי למדנו חומר של כיתה י"ב. היו לנו שלושה מורים - למתמטיקה, לספרות ולהיסטוריה. נפגשנו כל יום באחת הדירות למספר שעות - כל פעם עם מורה אחר. הלימודים היו אינטנסיביים מאד ואחרי כמה חודשים נגשנו לבחינת בגרות, אותן כתבנו - שלושה תלמידים בפיקוח צמוד של שלושה מורים. זכור לי שכנושא לעבודת הבגרות בספרות בחרתי דווקא "ספרות כנסייתית פולנית בימי הביניים". אמנם המורים, שהיו כולם יהודים, השתוממו מבחירתי, אך הנושא נדוש כל כך הרבה בלימודי ספרות בבית הספר בשנים הקודמות, שהוא היה נראה לי הקל והנוח ביותר. עובדה - קיבלתי ציון גבוה עבור העבודה הזו.

תוצאות הבחינות נרשמו במשרד החינוך הפולני המחתרתי ואחרי המלחמה יכולתי להוציא תעודת בגרות רשמית, חתומה ע"י "ועדה ממשלתית לתוצאות לימודים מחתרתיים" - עם כל הציונים.

הגרמנים הכינו את האווירה בעיר לקראת הנהגת גטו. לא שהדבר היה נחוץ מאוד עבור אוכלוסיה הפולנית האנטישמית, אך כוונת השלטונות הייתה להסיט וללבות את העוינות ליהודים עוד יותר. זאת במיוחד שחלק מהפולנים עלול היה גם הוא לסבול מהשינויים במפת העיר, תוך הקמת הגטו. לשם ליבוי השנאה והפחד כלפי היהודים השתמשו בשיטות תעמולה שונות. וכך לדוגמה על קירות הבתים הודבקו פלקטים ענקיים, עם ציור של

כינה בגודל של מטר וכתובת "יהודים, כינים, טיפוס בהרות", וכרזות דומות. תעמולה כזו התנהלה גם בבתי קולנוע, שם הוצגו שקופיות אנטישמיות עם חרוזי שטנה והסתה, שנקלטו בקלות. עובדה - עד היום אני זוכר כמה מהחרוזים האלה.

במקביל התחילו בין האוכלוסייה להתהלך שמועות, מבוססות למדי, שבכוונת הגרמנים לרכז את כל היהודים באיזור אחד. ואמנם התנהל משא ומתן בין הגרמנים לוועד הקהילה, ה"יִדְנֶרְט" על השטח בו ירוכזו היהודים. הדבר לקח זמן רב, ומדי פעם פורסמו בעיתונות מפות המציינות את גבולות האיזור היהודי המשוער, כשמפה אחת סותרת את השניה. לבסוף, בעתונות ובכרזות על קירות הבתים, פורסמו גבולות הגטו הסופיים, בצוו השלטונות הגרמניים. תוך חודש ימים אמורים היו כל היהודים לעבור לגבולות אלה וכל הפולנים לצאת משם. התחיל להתנהל סחר-מכר של דירות ובו בזמן ברחובות מסויימים הוחל בבניית חומות, החוצות את הרחוב לרחוב, וקובעות את גבולות האיזור היהודי.

אנו מצאנו דירה חלופית באיזור סמוך למקום מגורינו - רק שני רחובות הלאה. עברנו לשם עם מעט החפצים שהיו לנו. תחילה חשבנו שמדובר רק בריכוז במקום אחד, ושהקשר עם יתר העיר יימשך, אך במועד שנקבע לסיום המעבר התברר שהשערים, שהוקמו למעבר בין הגטו והעיר הנותרת, נסגרו. בשערים עמדו שוטרים צבאיים גרמניים ושוטרים פולניים ולא נתנו לאיש לעבור. לרבים הייתה זאת הפתעה גמורה. אנשים רבים ניהלו עסקים ב"צד השני" או "הצד הארי" כפי שהוא נקרא, וגם פולנים רבים הועסקו באיזור היהודי, וסגירת הגטו הפתאומית

גרמה לתוהו ובוהו לא קטן. במשך הזמן ניתן היה לקבל אישורי מעבר, קצרי מועד, להסדרת העסקים, אבל מרבית האוכלוסייה היהודית נשארה סגורה בגטו, בלי אפשרות לצאת אל מחוץ לגבולותיו. גם על הפולנים נאסר להיכנס לאזור הגטו. ליד השערים הוקמו שלטים גדולים המזהירים: "אזור סגור - סכנת מגפה".